

Розділ 13. СПЛАВИ ДЛЯ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ

Ювелірні вироби класифікують за різними ознаками, у числі яких класифікація за призначенням, яка об'єднує їх у наступні групи:

- ◆ предмети особистих прикрас – каблучки, сережки, кулони, брошки та ін.;
- ◆ предмети туалету – скриньки, шкатулки, пряжки, дзеркальця та ін.;
- ◆ приладдя для куріння – попільниці, люльки та ін.;
- ◆ предмети сервірування столу – вази, ложки, виделки, щипці для цукру та ін.;
- ◆ письмове приладдя – письмові прилади, підставки та ін.;
- ◆ предмети для прикраси інтер'єру – вази, фігурки та ін.;
- ◆ аксесуари для годинників – підставки для настільного годинника, ланцюжки та ін.;
- ◆ сувеніри – пам'ятні медалі, нагрудні значки, брелоки, символи та ін.

Ювелірні литі вироби – це виливки з невеликим об'ємом ручної доробки, що представляють собою або готовий ювелірний виріб, або основу ювелірного виробу для закріплення на ній дорогоцінного або напівдорогоцінного каміння та ін.

В асортименті ювелірних виробів (особистих прикрас) виділяють: прикраси для рук (каблучки, браслети), прикраси для голови (сережки, діадеми), шийні прикраси (ланцюжки, намиста, кольє, кулони та ін.), нагрудні прикраси для сукні (брошки, булавки). Із числа литих ювелірних виробів традиційно найбільш затребуваними є предмети особистих прикрас – каблучки, сережки, кулони та брошки.

Каблучки – найбільш популярні прикраси, частка яких серед вироблених ювелірних виробів перевищує 40 %. У числі виготовлених каблучок – каблучки для заручин, весілля, вінчання, коктейльні каблучки, каблучки-обереги, ювілейні, гороскопічні та ін.

Конструктивно каблучка може мати одну (наприклад, обручка) або кілька деталей (елементів), що схематично надано на рисунку 13.1.

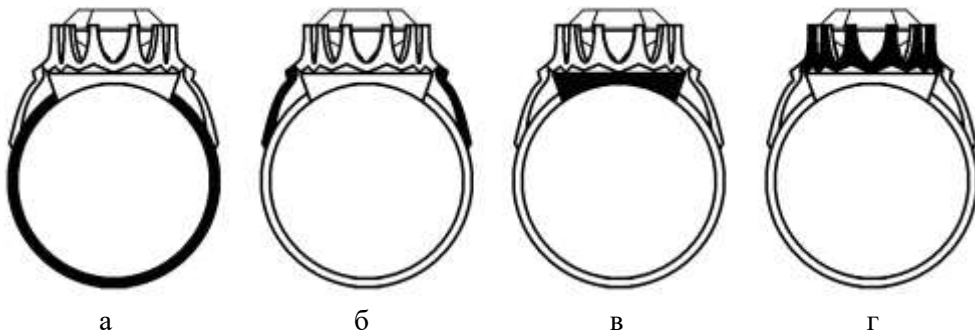

Рисунок 13.1 – Схеми положення на каблучці (елемент зачернено) «шинки» або обідка (а), накладок (б), ранта (в) та каста (г)

У відповідності з рисунком 13.1:

- ◆ «шинка» – обідок постійного або змінного перерізу, що обвиває та утримує каблучку на пальці;
- ◆ накладка – декоративний елемент, що забезпечує жорсткість конструкції каблучки та підвищує міцність кріплення на каблучці каста;
- ◆ рант – контурний обідок, який з'єднує каст та «шинку»;
- ◆ каст – елемент для кріплення у ньому вставки (каменю, перлини тощо).

Сережки відносяться до числа парних ювелірних прикрас, в яких одна сережка за формою, розміром, конструкцією, малюнком тощо є "дзеркальним відображенням" іншої – парної сережки. Сережки можуть мати різну конструкцію, до якої, відповідно до схем на рисунку 13.2, у тому чи іншому поєднанні можуть входити: швенза (рухлива, фіксована) – петля (дужка, застібка), яка фіксує сережку у вусі; пружинний гачок – "гвіздок", що вводиться у проколений отвір вуха; основа – лицьова, інкрустована камінням або іншим декором, поверхня; вставки – камені, перли та інші види декору; каст; рант; підвіска – декоративний елемент, який вільно звисає з основи сережки.

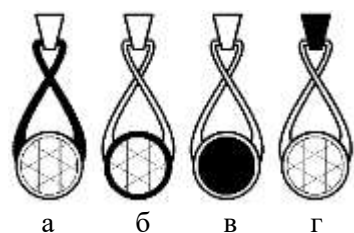
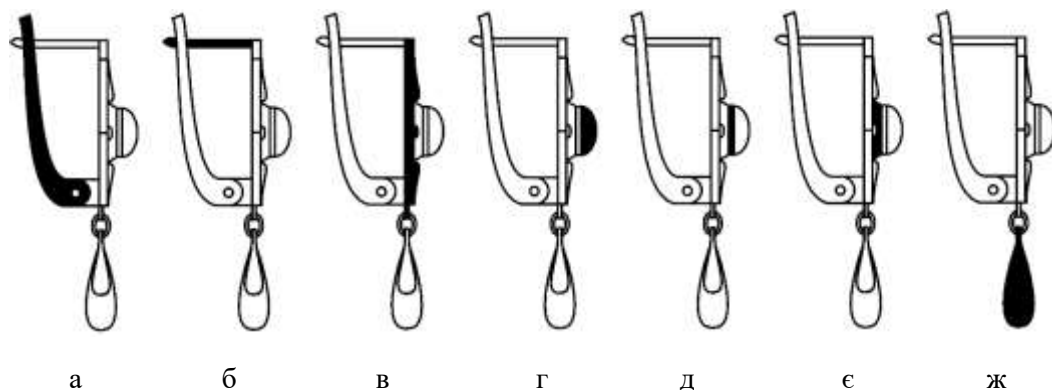

Рисунок 13.3 – Схеми положення на кулоні (елемент зачорнений) основи (а), каста (б), вставки (в) та підвісного кільця (г)

Рисунок 13.2 – Схеми положення на сережці (елемент зачорнено) швензи (а), пружинного гачка (б), основи (в), вставки (г), каста (д), ранта (е) та підвіски (ж)

Кулон – шийна прикраса на ланцюжку, що складається із одного або декількох елементів (підвісок). Схема конструкції кулона надана на рисунку 13.3.

Брошка – прикраса, яку приколюють до сукні (костюму) замковою частиною. Схеми елементів конструкції брошки надано на рисунку 13.4.

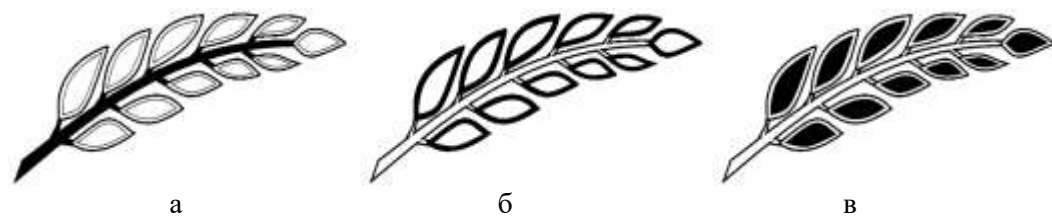

Рисунок 13.4 – Схеми положення на брошці (елемент зачорнено) основи (а), каста (б) та вставок (в)

13. СПЛАВИ ДЛЯ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ

Незважаючи на обмежену кількість литих деталей в ювелірних виробках, наданих, зокрема, на рисунках 13.5 ... 13.7 [257 ... 264 та ін.], їх різноманітність і умови застосування зумовлюють вимоги до ливарних, механічних, медичних та споживчих властивостей сплавів даних виробів.

а

б

в

Рисунок 13.5 – Жіночі каблучки (а) класичного ювелірного дому **Lobortas** (Україна), сережки (б) ювелірного заводу “**Золотий вік**” (Україна) та брошки (в) **Cartier** [197, 198, 221]

de Grisogono

Рисунок 13.6 – Каблучки виробників світових брендів

а

б

Рисунок 13.7 – Сережки (а) **Van Cleef & Arpels** та каблучка-годинник (б) **Cartier**

Усі створювані ювелірні вироби – це індивідуальності, які розрізняються не тільки числом, розміром, формою, кольором і відтінком каменів, що використовуються; формою, розміром, рівнем шорсткості поверхонь різних елементів і т.п., але й конструктивним виконанням. Наприклад, каблучки можуть бути суцільнолитими, паяними та збірними, виготовлятися із різних за кольором сплавів тощо, про що, зокрема, свідчать зображення каблучок, наданих на рисунках 13.8 ... 13.23 [256, 257, 265, 266 та ін.].

Рисунок 13.8 – Жіночі каблучки **Cartier**

Рисунок 13.9 – Каблучки **Damiani**

De Grisogono

Korloff

Chopard

Tiffany & Co.

Рисунок 13.10 – Жіночі каблучки виробників світових брендів

Рисунок 13.11 – Каблучки **Boucheron**

Рисунок 13.12 – Каблучка **De Grisogono**

Рисунок 13.13 – Ювелірні вироби **Buccellati**

Рисунок 13.14 – Ювелірні вироби **Buccellati**

Рисунок 13.15 – Ювелірні вироби **Buccellati**

а

б

Рисунок 13.16 – Браслети (а) та чоловічі каблучки (б) **Buccellati**

Рисунок 13.17 – Ювелірні вироби **Buccellati**

Рисунок 13.18 – Каблучки **Damiani**

а

б

Рисунок 13.19 – Каблучки **Damiani** (а) та **Van Cleef & Arpels** (б)

Рисунок 13.20 – Каблучка **Damiani**

Рисунок 13.21 – Кольє Mouawad

Рисунок 13.22 – Кольє **Buccellati**

а

б

Рисунок 13.23 – Ексклюзивний жіночий наручний годинник Khérgi à secret від **Boucheron** на ремінці з кришкою у закритому (а) та відчиненому (б) станах

Із числа сплавів благородних металів найбільшими колірними можливостями характеризуються сплави системи Au–Ag–Cu, про що свідчить колірна діаграма системи Au–Ag–Cu, яку надано на рисунку 13.24,а.

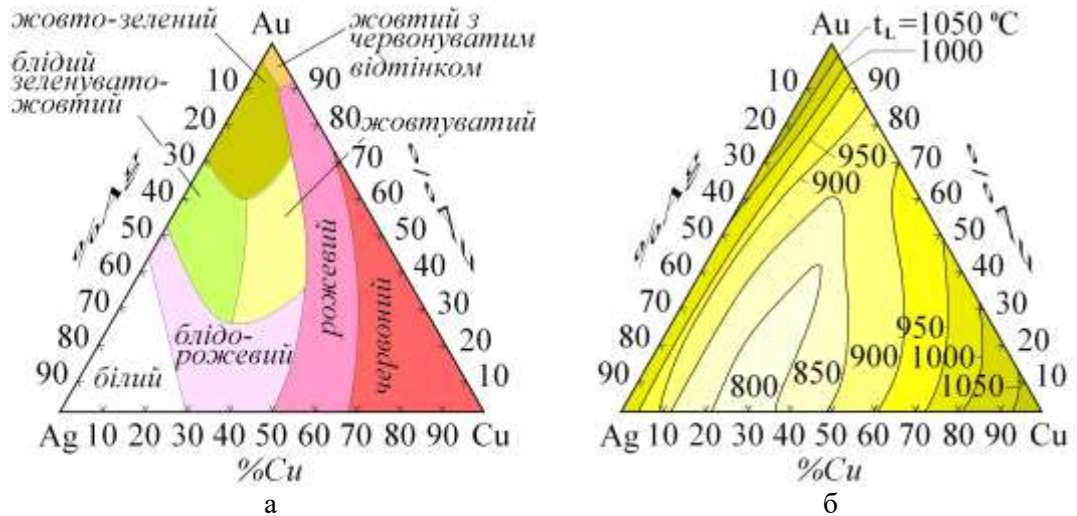

Рисунок 13.24 – Колірна діаграма (а) та діаграма з ізолініями температури ліквідус (б) системи Au–Ag–Cu

Із рисунку 13.24,а випливає, що вироби зі сплавів даної системи можуть мати кольори та відтінки від мідно-червоного, рожевого, до білого, жовто-зеленого та жовтого. При цьому температура ліквідус сплавів даної системи змінюється у широких межах, що видно із ходу ізоліній на діаграмі рисунка 13.24,б.

13.1 Сплави для ювелірного лиття

Для виготовлення ювелірних та подібних виробів застосовують сплави на основі **Zn, Al, Cu**, а також благородних металів (**Ag, Au, Pt, Pd**) та інших сплавів.

Класифікацію сплавів для ювелірного лиття надано на рисунку 13.25, а на рисунку 13.26, в якості цінового орієнтиру, надано гістограму середньозваженої відносної ціни чистих металів на світових ринках.

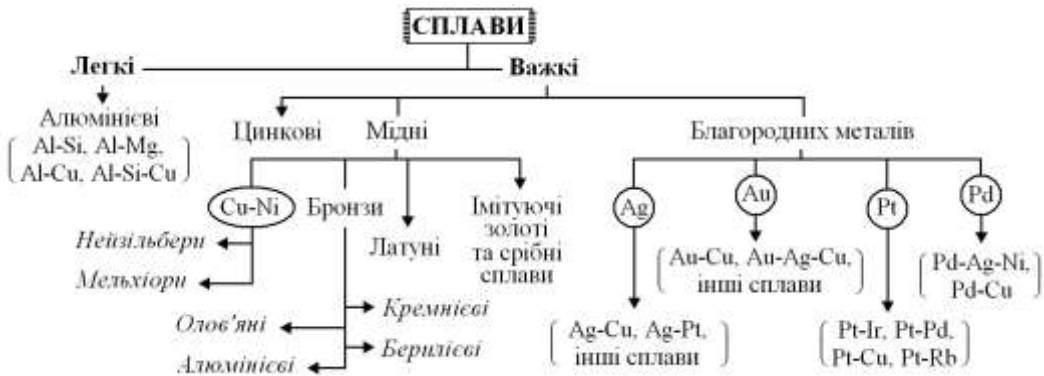

Рисунок 13.25 – Класифікація сплавів для ювелірного лиття

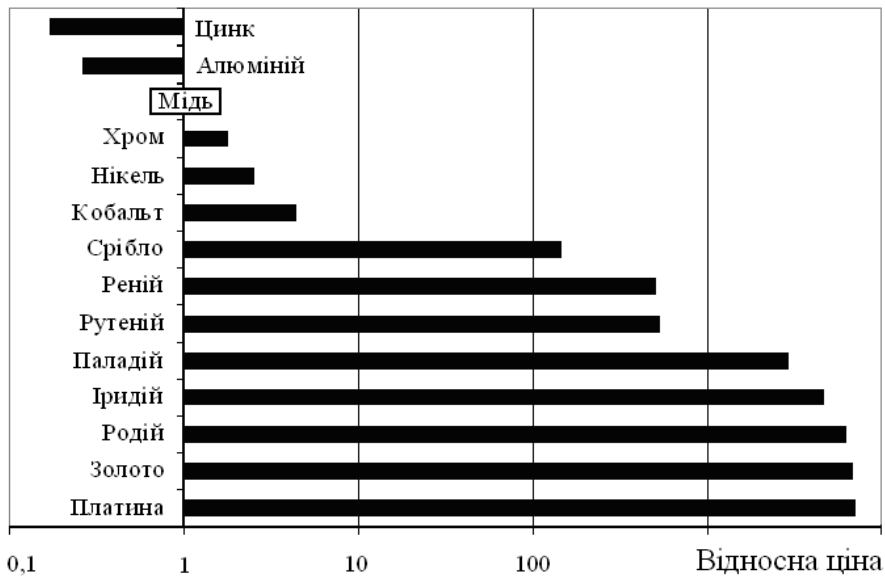

Рисунок 13.26 – Середньозважена відносна ціна металів (відносно ціни на мідь) на світових ринках

Марки золота, срібла та сплавів на основі благородних і дорогоцінних металів встановлює ГОСТ 30649. Для позначення марок сплавів на основі благородних металів прийняті наступні умовні позначення і скорочення:

Зл – золото	Ср – срібло	Пл – платина	Рд – родій	И – іридій
Пд – паладій	М – мідь	Н – нікель	Ц – цинк	Кд – кадмій
Ре – реній	Кр – кремній	Га – галій	В – вольфрам	Ин – індій
Ит – ітрій	К – кобальт	Ру – рутеній	Х – хром	Цр – цирконій
Зал. – решта.				

Основною характеристикою даних сплавів є проба – мінімальний масовий вміст певного благородного металу, виражений у частках на тисячу одиниць маси сплаву. Найменування марок сплавів складається із букв, що позначають компоненти сплаву, і наступних за ними цифр. Цифри, що стоять після букв, вказують номінальний вміст компонента сплаву у тисячних частках (пробах), якщо компонент – благородний метал, і у процентах, якщо компонент – нешляхетний метал. Останній компонент у марці цифрою не позначається, якщо він нешляхетний. Наприклад, марка сплаву ЗлСрМ 375-20 позначає, що це – золотий сплав 375-ої проби, у якому міститься 37,5 % **Au**, ~2 % **Ag**, решта – **Cu** (за масою).

Щодо хімічного складу сплавів на основі **Au**, **Ag**, **Pt** і **Pd**, які використовують для виробництва ювелірних виробів, то він повинен відповідати ГОСТ 30649. За узгодженням із органами Державної пробірної палати країни-виробника допускається виготовлення сплавів і іншого хімічного складу.

13.1.1 Сплави на основі золота. Хімічний склад сплавів на основі золота для ювелірних виробів наведено в таблиці 13.1, а властивості даних сплавів, кольори і відтінки виробів із них – в таблиці 13.2.

Таблиця 13.1 – Хімічний склад сплавів на основі золота для ювелірних виробів

Сплав	Проба	Масова частка, %*							
		Au	Ag	Pt	Pl	Ni	Cu	Zn	Cd
ЗлСрМ 375-20	375	37,5-38,0	1,7-2,3				Зал.		
ЗлСрМ 375-100	375	37,5-38,0	9,5-10,5				Зал.		
ЗлСрМ 375-160	375	37,5-38,0	15,5-16,5				Зал.		
ЗлСрМ 375-250	375	37,5-38,0	24,5-25,5				Зал.		
ЗлСрПдМ 375-100-38	375	37,5-38,0	9,5-10,5		3,5-4,1		Зал.		
ЗлСрМ 500-100	500	50,0-50,5	9,5-10,5				Зал.		
ЗлСр 585-415	585	58,5- 59,0	Зал.						
ЗлСрМ 585-80	585	58,5-59,0	7,5-8,5				Зал.		
ЗлСрМ 585-200	585	58,5-59,0	19,5-20,5				Зал.		
ЗлСрМ 585-300	585	58,5-59,0	29,5-30,5				Зал.		
ЗлСрПд 585-255-160	585	58,5-59,0	25,0-26,0		Зал.				
ЗлСрПдЦ 585-287-100	585	58,5-59,0	28,2-29,2		9,5-10,5			Зал.	
ЗлСрПдКл 585-280-100	585	58,5-59,0	27,5-28,5		9,5-10,5				Зал.
ЗлСрНЦМ 585-80-8,2-2,5	585	58,5-59,0	7,5-8,5			7,7-8,7	Зал.	2,2-2,8	
ЗлНЦМ 585-12,5-4	585	58,5-59,0				12,0-13,0	Зал.	3,6-4,4	
ЗлСр 750-250	750	75,0-75,5	24,5-25,5						
ЗлСрМ 750-125	750	75,0-75,5	12,0-13,0				Зал.		
ЗлСрМ 750-150	750	75,0-75,5	14,5-15,5				Зал.		
ЗлСрНЦ 750-150-7,5	750	75,0-75,5	14,5-15,5			7,0-8,0		Зал.	
ЗлСрПд 750-100-150	750	75,0-75,5	9,5-10,5		Зал.				
ЗлСрПлМ 750-80-90	750	75,0-75,5	7,5-8,5	8,5-9,5			Зал.		
ЗлСрПдН 750-90-140	750	75,0-75,5	8,5-9,5		13,5-14,5	Зал.			
ЗлСрПдН 750-70-140	750	75,0-75,5	6,5-7,5		13,5-14,5	Зал.			
ЗлСрПдНКл 750-90-85-4**	750	75,0-75,5	8,5-9,5		8,0-9,0	3,5-4,5			Зал.
ЗлНЦМ 750-7,5-2,5	750	75,0-75,5				7,0-8,0	Зал.	2,1-2,9	
ЗлСрМ 958-20***	958	95,8-96,3	1,7-2,3				Зал.		
Зл 999* ⁵	999	≥ 99,90							
Зл 999,9* ⁴	999,9	≥ 99,99							

Примітка: * Домішки у сплавах не повинні перевищувати, % (за масою): **Pb** – 0,005; **Fe** – 0,15; **Sb** – 0,005; **Bi** – 0,005; **O** – 0,007; разом – 0,17.

** Сплав містить 0,008 ... 0,040 % **B** (за масою).

*** Домішки у сплавах не повинні перевищувати, % (за масою): **Pb** – 0,003; **Fe** – 0,08; **Sb** – 0,003; **Bi** – 0,003; **O** – 0,007; разом – 0,10.

*⁴ Домішки не повинні перевищувати, % (за масою): **Pb** – 0,003; **Fe** – 0,004; **Sb** – 0,001; **Bi** – 0,002; **Cu** – 0,007; **Ag** – 0,008; разом – 0,01.

*⁵ Домішки не повинні перевищувати, % (за масою): **Pb** – 0,003; **Fe** – 0,035; **Sb** – 0,002; **Bi** – 0,002; **Cu** – 0,012; **Ag** – 0,020; разом – 0,10.

13. СПЛАВИ ДЛЯ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ

Таблиця 13.2 – Властивості, кольори та відтінки сплавів на основі золота

Сплав	ρ_{20} , кг/м ³	t_L , °C	t_s , °C	$\Delta t_{кр}$, °C	$ВТ_{Ag}^*$	Колір, відтінок
ЗлСрМ 375-20	11240	985	965	20	2,6	Яскраво-жовтий
ЗлСрМ 375-100	11410	940	925	15	3	Червоний
ЗлСрМ 375-160	11540	900	880	20	3	Червоний
ЗлСрМ 375-250	11740	850	770	80	3	Рожево-жовтий
ЗлСрПдМ 375-100-38	11560	975	850	125	3	Жовтувато-помаранчевий
ЗлСрМ 500-100	12470	925	835	90	3,1	Червоний
ЗлСр 585-415	14300	1030	1025	5	0,9	Зелений
ЗлСрМ 585-80	13240	905	880	25	3,2	Червоний
ЗлСрМ 585-200	13600	845	830	15	3,2	Червонувато-жовтий
ЗлСрМ 585-300	13920	880	835	45	3	Жовто-зелений
ЗлСрПд 585-255-160	14760	1220	1175	45	1,5	Білий
ЗлСрПдЦ 585-287-100	14310	1180	1150	30	1,4	Білий
ЗлСрПдКд 585-280-100	14600	1190	1160	30	2,2	Білий
ЗлСрНЦМ 585-80-8,2-2,5	13110	1015	825	190	4,5	Світло-жовтий
ЗлНЦМ 585-12,5-4	12850	950	870	80	3,3	Білий
ЗлСр 750-250	15960	1045	1040	5	0,9	Зелений
ЗлСрМ 750-125	15450	900	885	15	2,8	Яскраво-жовтий
ЗлСрМ 750-150	15530	920	890	30	2,6	Жовтий
ЗлСрНЦ 750-150-7,5	15380	950	900	50	2,8	Білий
ЗлСрПд 750-100-150	16440	1300	1250	50	1,7	Білий
ЗлСрПлМ 750-80-90	16780	1055	955	100	2,5	Жовтуватий
ЗлСрПдН 750-90-140	16320	1247	1155	92	2,8	Білий
ЗлСрПдН 750-70-140	16250	1215	1115	100	3	Білий
ЗлСрПдНКд 750-90-85-4	15800	1170	1140	30	2,7	Білий
ЗлНЦМ 750-7,5-2,5	14810	950	910	40	3	Білий
ЗлСрМ 958-20	18520	1030	1005	25	1	Яскраво-жовтий
Зл 999	19300		1063	15	0,6	Яскраво-жовтий
Зл 999,9	19300		1063	30	0,6	Яскраво-жовтий

Примітка. * $ВТ_{Ag}$ – відносна твердість (по відношенню до твердості срібла).

Області застосування ювелірних золотих сплавів наведено в таблиці 13.3, а технологічні властивості та придатність даних сплавів – в таблиці 13.4.

Таблиця 13.3 – Призначення ювелірних сплавів на основі золота

Сплав	Призначення
ЗлСрМ 375-20 ЗлСрМ 375-100 ЗлСрМ 375-160 ЗлСрМ 375-250 ЗлСрПдМ 375-100-38	Ювелірні вироби (каблучки, сережки, персні, медальйони, кулони, брошки, ланцюжки та ін.). Сплав ЗлСрПдМ 375-100-38, в основному, використовують для виготовлення ритуально-обрядових виробів (обручки, хрестики тощо)
ЗлСрМ 500-100	Ювелірні вироби (каблучки, персні, сережки, медальйони, кулони, ланцюжки, булавки, пряжки та ін.), а також ритуально-обрядові вироби
ЗлСр 585-415 ЗлСрМ 585-80 ЗлСрМ 585-200 ЗлСрМ 585-300	Ювелірні вироби (каблучки з художньою обробкою, сережки, медальйони, кулони, брошки, ланцюжки, браслети, запонки, корпуси годинників тощо), ритуально-обрядові вироби (обручки, хрестики, ладанки та ін.)
ЗлСрПд 585-255-160 ЗлСрПдЦ 585-287-100 ЗлСрПдКд 585-280-100 ЗлСрНЦМ 585-80-8,2-2,5 ЗлНЦМ 585-12,5-4	Ювелірні вироби (каблучки, персні, сережки, медальйони, кулони, брошки, браслети та ін.), сувеніри (пам'ятні медалі, значки тощо), аксесуари для куріння (портсигари, сигаретниці, мундштуки та ін.)
ЗлСр 750-250 ЗлСрМ 750-125 ЗлСрМ 750-150	Ювелірні вироби (каблучки, персні, сережки, медальйони, брошки, браслети, закладки для краватки, запонки та ін.), сувеніри тощо. Сплав ЗлСрМ 750-150 призначений для виготовлення ювелірних виробів зі смарагдами та ін.
ЗлСрНЦ 750-150-7,5 ЗлСрПд 750-100-150 ЗлСрПлМ 750-80-90 ЗлСрПдН 750-90-140 ЗлСрПдН 750-70-140 ЗлСрПдНКд 750-90-85-4 ЗлНЦМ 750-7,5-2,5	Ювелірні вироби з діамантами, смарагдами та іншими дорогоцінним камінням
ЗлСрМ 958-20	Обручки
Зл 999 Зл 999,9	Пам'ятні медалі, значки тощо

13. СПЛАВИ ДЛЯ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ

Таблиця 13.4 – Технологічні властивості та придатність ювелірних сплавів на основі золота

Сплав	Технологічні властивості та придатність
ЗлСрМ 375-20 ЗлСрМ 375-100 ЗлСрМ 375-160 ЗлСрМ 375-250 ЗлСрПдМ 375-100-38	Сплави 375-ої проби відносяться до тьмяніючих на повітрі, що обмежує їх застосування. Придатні для всіх видів холодної обробки і лиття. Сплав ЗлСрПдМ 375-100-38 має низькі ливарні властивості, схильний до червоноламкості при пайці
ЗлСрМ 500-100	Низькі ливарні властивості. Збільшення вмісту Ag змінює колір сплаву від червонуватого до зеленуватого. Сплав включено у стандарт для здійснення пробірного нагляду наявних в обігу виробів. Для виробництва не рекомендується
ЗлСр 585-415 ЗлСрМ 585-80 ЗлСрМ 585-200 ЗлСрМ 585-300	Придатні для всіх видів холодної обробки і лиття. Найкращі ливарні властивості у сплавів, що мають співвідношення вмісту за масою Ag/Cu = 1
ЗлСрПд 585-255-160 ЗлСрПдЦ 585-287-100 ЗлСрПдКд 585-280-100 ЗлСрНЦМ 585-80-8,2-2,5 ЗлНЦМ 585-12,5-4	За колірним відтінком сплави відносяться до групи білого золота, придатні для холодної обробки і лиття. Не схильні до розтріскування у процесі відпалу та пайки. У сплавах наявність C – окрихчує, Cd – знижує температуру плавлення, Zn – підвищує плинність, знижує температуру їх плавлення
ЗлСр 750-250 ЗлСрМ 750-125 ЗлСрМ 750-150	Піддаються всім видам холодної обробки. Для обробки різанням переважно використовувати нагартований або зміцнений стан. При литті сплави повинні розплавлятися у вакуумі та заливатися у захисному газовому середовищі. Добре паяються. Рекомендується для виготовлення виробів із покриттям емаллю. Краще поєднання декоративних і технологічних властивостей мають сплави ЗлСрМ 750-125 та ЗлСрМ 750-150
ЗлСрНЦ 750-150-7,5 ЗлСрПд 750-100-150 ЗлСрПлМ 750-80-90 ЗлСрПдН 750-90-140 ЗлСрПдН 750-70-140 ЗлСрПдНКд 750-90-85-4 ЗлНЦМ 750-7,5-2,5	За колірним відтінком сплави відносяться до групи білого золота, відбивна здатність та колір близькі до платини. Сплави з Pd > 10 % або Pt > 8 % (за масою) – білого кольору. Ni – змінює колір золота на блідо-жовтий, надає твердість та підвищує ливарні властивості. Придатні для прокатування, протягування, листового штампування (Зл-Ср-Пд-Н), лиття за витоплюваними моделями (Зл-Н-Ц-М)
ЗлСрМ 958-20	Сплави 958-ої проби мають найбільшу насиченість кольору та жовтими тонами. Висока хімічна стійкість, низькі механічні властивості
Зл 999, Зл 999,9	Висока хімічна стійкість, низькі механічні властивості

Основними легувальними компонентами золотих сплавів є **Ag, Cu, Pd, Pt, Ni**.
Опис їх впливу на властивості золотих сплавів наведено в таблиці 13.5.

Таблиця 13.5 – Вплив елементів на ливарні властивості сплавів на основі золота

Елемент	Вплив
Ag, Ni, Cu	Покращують ливарні властивості. У зв'язку з алергічним впливом, застосування Ni у виробках, що використовуються для пірсингу і для носіння у ранах, що гояться, заборонено, а для інших ювелірних виробів – обмежено
Pd, Pt	Підвищують температуру плавлення сплавів

Золоті сплави 375-ої проби характеризуються високою твердістю та великою пластичністю, при контакті зі шкірою – швидко тьмяніють.

Золоті сплави 585-ої проби характеризуються хорошими ливарними та механічними властивостями, оброблюваністю.

Золоті сплави 750-ої проби мають хороші ливарні властивості, пластичні, добре поліруються та паяються. Для нанесення на виріб емалі використовують бінарний сплав **Ag–Cu**, складові якого взяті у рівних частках за масою.

У золотих сплавах 750-ої проби виділяють так зване жовте та біле золото. Сплави білого золота поділяють на благородні або шляхетні (з **Ag** і **Pd**) і неблагородні чи нешляхетні (на основі **Ag–Ni–Cu** із додаванням **Zn** для покращення ливарних властивостей). Відомо також рожеве золото (75 % **Au**, 22,25 % **Cu**, 2,75 % **Ag** або 75 % **Au**, 20 % **Cu**, 5 % **Ag**), червоне золото (75 % **Au**, 25 % **Cu**), жовто-зелене золото (75 % **Au**, 25 % **Ag** або 75 % **Au**, 23 % **Cu**, 2 % **Cd**), темно-зелене золото (75 % **Au**, 15 % **Ag**, 6 % **Cu**, 4 % **Cd**), блакитне золото (46 % **Au**, 54 % **In**), фіолетове золото (75 % **Au**, 25 % **Al**), а також коричневе та чорне золото, яке одержують, наприклад, окисленням поверхні виробу зі сплаву 75 % **Au** і 25 % **Co**. Слід зазначити, що **Cd** – токсичний метал. У зв'язку з цим прикраси, що містять **Cd**, тривалий час носити категорично заборонено.

Плавку золота і його сплавів проводять в індукційній печі з графітовим або графіто-шамотним тиглем під шаром деревного вугілля або борної кислоти. При цьому, для кожної марки сплаву використовують індивідуальний тигель. Сам процес плавки повинен мати мінімальну тривалість. Із метою попередження насичення сплаву сіркою з графіту, плавку ведуть в алунових тиглях.

Неблагородне біле золото твердіше й міцніше за благородне. При плавці білого золота використовують тиглі, робоча поверхня яких покрита шаром обпаленого вапна (**CaO**), а плавку ведуть під шаром бури. У деяких випадках плавку золота проводять без будь-яких добавок, а переплав готових сплавів, звороту, гранул або брукту здійснюють із використанням флюсу – попередньо пропаленої при 600 ... 650 °C бури у кількості 1 ... 3 % від маси шихти, що переплавляється. Щоб уникнути окрихчення виробів, шихта для сплавів білого золота 750-ої проби повинна складатися із первинних металів високої чистоти.

У разі, коли плавлення та заливання сплавів на основі золота ведуть в алуновому тиглі високочастотної індукційної печі із подальшим відцентровим заливанням форми розплавом – деревне вугілля і флюс не застосовують. Для розкислення розплавів золота та його сплавів використовують фосфористу мідь у кількості від 0,5 до 2 % від маси розплаву. Сплави, що містять 0,5 ... 12 % **Zn** (за масою), не розкислюють, а плавку проводять під шаром борної кислоти.

Порядок ведення плавки різних золотих сплавів однаковий і починається з розплавлення благородного металу (металів). На початку плавки тигель печі нагрівають до ~1000 °C, вводять у нього буру у кількості ~1 % від маси шихти та шихтові матеріали (**Ag, Au**). Після розплавлення, до розплаву дрібними шматочками

13. СПЛАВИ ДЛЯ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ

вводять **Cu** і підвищують температуру розплаву до ~ 1100 °C (при виготовленні виливків із чистого **Au** температуру розплаву підвищують до 1200 ... 1280 °C). Після досягнення зазначеної температури, розплав розкислюють 0,05 % фосфористої міді або іншим розкислювачем у кількості 0,1 % від його маси. Через 2 ... 3 хвилини з поверхні розплаву скочують шлак, розплав перемішують і випускають із тигля.

Легкоплавкі метали (**Zn, Cd**) у розплав **Au–Ag** вводять у вигляді лігатури. В іншому випадку у тиглі охолоджують приготований розплав **Au–Ag** до температури його кристалізації, а потім вводять **Zn** і **Cd**, витримують розплав до їх розплавлення, підвищують температуру розплаву до ~ 1100 °C і випускають його із печі.

При плавці сплаву ЗЛМ АМ 750-7,5-2,5 не можна застосовувати графітовий тигель, приготований сплав не розкислюють, а в якості шихтових матеріалів використовують чисте золото та лігатуру **Cu–Ni–Zn**.

Для підвищення рідкоплинності і заповнюваності форм, зниження ймовірності появи газових раковин і зменшення шорсткості поверхні виливків, підвищення пластичності та зменшення величини усадкової пористості у литих виробів зі сплавів 583 і 750-ої проби системи **Au–Ag–Cu** замість 2 ... 3 % **Ag** (не більше) вводять аналогічну кількість **Zn**. Введення **Zn** у розплав здійснюють шляхом використання подвійної латуні, що містить не більше 30 % **Zn**.

Кремній, будучи розкислювачем золотих сплавів, більш інтенсивно, ніж **Zn**, підвищує їх рідкоплинність і заповнюваність форми. Гранично припустима кількість **Si**, що вводиться у сплави системи **Au–Ag–Cu** 375-ої проби, не повинна перевищувати 0,32 %, 583-ої проби – 0,1 %, 750-ої проби – 0,05 % (за масою). У золоті сплави більш високих проб введення **Si** не рекомендується. У виробів із високопробних золотих сплавів **Si** різко укрупнює зерно, знижуючи їх тріщиностійкість. Тому, такі сплави модифікують 0,005 ... 0,05 % **Ir, Zr, It, B** або **Va**, до 0,2 % **Co**, 0,001 ... 0,01 % **Ru**.

Для заливання гіпсову ливарну форму прожарюють при 900 ... 970 °C і охолоджують до 500 ... 600 °C. Після закінчення заливання форму охолоджують у воді, проводять вибивання охолоджених виливків, їх очищення та відбілювання.

Використання різних шихтових матеріалів є основною причиною появи у золотих сплавах різних хімічних елементів і, відповідно, зміни їх властивостей. Опис впливу деяких елементів-домішок золотих сплавів на їх властивості наведено в таблиці 13.6.

Таблиця 13.6 – Вплив елементів-домішок золотих сплавів на їх властивості

Елемент	Вплив
Pb	При вмісті більше 0,05 % (за масою) різко окрихчує сплав
Sn	Окрихчує сплави Au–Ag–Cu при вмісті більше 4 % (за масою)
Al	При низькому вмісті у сплаві Au збільшує міцність і схильність до потьмяніння, знижує рідкоплинність розплавів. При перевищенні розчинності у сріблі і міді утворює крихку сполуку Au_4Al фіолетового кольору
Zn, Cd	Різко знижують температуру плавлення, збільшують рідкоплинність, виробам із червонуватим відтінком надають жовтуватий відтінок. Zn знижує реакційну здатність розплаву до гіпсової форми, знижує пористість і збільшує пластичність сплавів, підсилює блиск поверхні виробів
Si	Підвищує заповнюваність форми і розмір зерна виробу
P, S	Знижують тріщиностійкість сплавів

H, O, CO, CH₄	Сприяють виникненню газових раковин у виливках

13.1.2 Сплави на основі срібла. Срібні сплави маркують за аналогією із золотими сплавами.

Зі сплавів на основі срібла виготовляють предмети сервірування столу (ложки, виделки, ножі, підсклячники, блюда, лопатки, совочки, стопки, чарки, цукорниці, ситечка для чаю та ін.), ритуально-обрядові вироби (обручки, хрестики тощо), ювелірні вироби (каблучки, персні, медальйони, кулони, брошки, ланцюжки, браслети, булавки, запонки та ін.), портсигари, мундштуки, пам'ятні медалі, значки тощо. Сплав СрМ 830 використовують для виробництва декоративних прикрас.

Срібні сплави, що застосовують для виготовлення ювелірних виробів, містять тільки один легувальний елемент – **Cu** і, згідно з чинними стандартами, повинні вмішувати у собі за масою 91,6 або 87,5, або 80, або 50 % **Ag**.

Із підвищенням вмісту **Cu** збільшується твердість срібних сплавів, а вироби із них набувають жовтуватий відтінок. Кисень підвищує твердість і крихкість срібних сплавів. У срібних сплавах зі зниженням вмісту срібла істотно підвищуються ливарні властивості. Проте, для виконання філігранних робіт, нанесення черні або емалювання слід використовувати сплави з високим вмістом у них **Ag**.

Для підвищення пластичності вироби зі сплаву СрМ 925 рекомендується гартувати у воді. Нагрівання виробів із даного сплаву призводить до підвищення їх твердості.

У деяких випадках срібні сплави, що використовують у виробництві ювелірних виробів, являють собою системи **Ag–Mn–Sn** або **Ag–Sn–Cd**.

Хімічний склад, а також властивості срібла та сплавів на його основі, які використовують для виробництва ювелірних виробів, наведені в таблиці 13.7.

Таблиця 13.7 – Хімічний склад, властивості срібла та його сплавів, які використовують для виробництва ювелірних виробів

Метал, сплав	Проба	Масова частка, %						Властивості					
		Елемент						Домішки (не більше)	ρ_{20} , кг/м ³	t_L , °C	t_s , °C	$\Delta t_{кр}$, °C	BF_{Ag}^{**}
		Ag	Cu	Pd	Mn	Sn	Cd						
Ср 999*	999	≥ 99,9	–					0,10	10500	960,5		0	1
СрМ 960	960	96,0-96,5	Ост.					0,10	10430	930	880	50	1
СрМ 925	925	92,5-93,0	Ост.					0,12	10360	896	779	117	1,5
СрМ 875	875	87,5-88,0	Ост.					0,12	10280	855	779	76	1,6
СрМ 830	830	83,0-83,5	Ост.					0,15	10190	830	779	51	1,8
СрМ 800	800	80,0-80,5	Ост.					0,15	10130	810	779	31	2
СрМ 750	750	75,0-75,5	Ост.					0,15					
СрМ 500	500	50,0-50,5	Ост.					0,25					
СрМнО 10-8		82,0			10	8							
СрМнО 13-9		78,0			13	9							
СрМнО 17-3		80,0			17	3							
СрОКд		75,0-80,0				7-10	5-18						
СрПд		88,8		4,4	8,8								
СПМ		70,0	10	20									

13. СПЛАВИ ДЛЯ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ

Примітка. * Для Ср 999 домішка міді – не більше 0,015 % (за масою). ** BP_{Ag} – відносна рідкоплинність (відносно рідкоплинності срібла Ср 999).

До числа домішок срібних сплавів, які найбільш часто зустрічаються, відносяться **Pb, Fe, Sb, Bi, O**. Опис впливу деяких хімічних елементів-домішок на властивості сплавів системи Ag–Cu наведено в таблиці 13.8.

Таблиця 13.8 – Вплив хімічних елементів на властивості сплавів системи Ag–Cu

Елемент	Вплив
Ni	При вмісті до 1 % (за масою) підвищує механічні властивості сплавів
Fe	Погіршує оброблюваність виробів
Pb	Надає сплавам крихкості (червоноламкості) при нагріванні
Sn	Різко знижує температуру плавлення. При вмісті більше 9 % (за масою) окрихчує сплав
Al	Знижує ливарні та технологічні властивості сплаву при вмісті більше 4 % (за масою)
Si	Окрихчує сплави, ускладнює обробку виробів
S, P	Окрихчує сплави. Присутність P у сплаві призводить до потьмяніння виробів і погіршує якість гальванічного покриття на них
O, SO₂	Шкідливі домішки, які утворюють у виробках газові раковини. Кисень підвищує твердість сплавів

Чисте срібло плавлять під шаром просушеного деревного вугілля, швидко та без значного перегрівання розплав у графітових або графіто-шамотних тиглях низькочастотних або високочастотних електричних печей або у печах із газовим нагріванням.

Перед плавкою на дно тигля насипають шар деревного вугілля та нагрівають тигель до ~ 950 °С. Потім у тигель завантажують срібло, мідь і підвищують температуру тигля до 1000 ... 1050 °С. Після повного розплавлення шихти розплав розкислюють фосфористою міддю із розрахунку 0,1 % від маси розплаву. Для розкислення срібла і його сплавів, які не містять **Mn**, перед введенням **Sn** розплав розкислюють 0,05 ... 0,10 % **Li**, або 0,1 % фосфористої міді, або 0,5 % **Cd** від маси розплаву. Потім підвищують його температуру до ~ 1100 °С (при виготовленні виливків із чистого срібла температуру розплаву підвищують до 1120 ... 1150 °С). Після 2 ... 3 хвилин витримки з поверхні розплаву видаляють шлак, розплав перемішують і випускають із тигля. Заливання розплаву срібла ведуть через факел газового полум'я.

Плавка сплавів Ag–Cu не відрізняється від технології плавки чистого срібла.

Сплави Ag–Pd плавлять у газовому середовищі з окислювальними властивостями. Плавку срібних сплавів, що містять **Mn** і **Sn**, ведуть у відновлювальній атмосфері, здійснюючи введення у розплав **Sn** після повного розчинення у ньому **Mn**.

Заливання розплаву у форму здійснюють під дією відцентрової сили (відцентрове заливання форм) або методом вакуумного всмоктування розплаву у форму. Для заливання форму на гіпсовій основі попередньо прожарюють при

температурі 750 ... 820 °С, КО – при 900 ... 970 °С і потім охолоджують їх до 400 ... 450 °С. Залиті форми витримують на повітрі з наступним охолодженням у воді до кімнатної температури, після чого виливки вибивають. Вибиті виливки відокремлюють від ливникової системи, очищують, механічно обробляють і відбілюють.

13.1.3 Сплави на основі платини. Платинові сплави маркують за аналогією зі сплавами на основі золота та широко використовують у виробництві ювелірних виробів для особистих прикрас: кільце, вузькі та широкі браслети, оригінальні прикраси для волосся, філігранні сережки, брошки, кулони, обручки, персні, ланцюжки тощо.

Для виробництва ювелірних виробів використовують сплави платини з **Ir, Cu, Pd, Rd, W**. Найбільш часто в якості легувальних добавок для платинових сплавів використовують **Ir** і **Cu**. У платиновому сплаві **Ir** підвищує температуру плавлення і зносостійкість сплаву, **Cu** – знижує температуру плавлення сплаву. Легувальні добавки, які використовують у сплавах, не змінюють білий колір сплаву.

Щодо хімічного складу сплавів на основі платини для ювелірних виробів, то його наведено в таблиці 13.9, а їх властивості – в таблиці 13.10.

Таблиця 13.9 – Хімічний склад сплавів на основі платини

Сплав	Проба	Масова частка, %*								
		Pt	Ir	Pd	Rd	Cu	Re	Si	Ga	W
ПлИ 850-150	850	85,0-85,5	Зал.							
ПлПд 850-150		85,0-85,5		Зал.						
ПлРд 850-150		85,0-85,5			Зал.					
ПлМ 850		85,0-85,5				Зал.				
ПлПдКр 850-120		85,0-85,5		11,5- 12,5				Зал.		
ПлПдГа 850-140		85,0-85,5		13,5-14,5					Зал.	
ПлИ 900-100	900	90,0-90,5	Зал.							
ПлПд 900-100		90,0-90,5		Зал.						
ПлРд 900-100		90,0-90,5			Зал.					
ПлМ 900		90,0-90,5				Зал.				
ПлПдРе 900-80**		90,0-90,5		7,5-8,5			Зал.			
ПлПдКр 900-70		90,0-90,5		6,5-7,5				Зал.		
ПлИ 950-50	950	95,0-95,5	Зал.							
ПлПд 950-50		95,0-95,5		Зал.						
ПлРд 950-50		95,0-95,5			Зал.					
ПлМ 950		95,0-95,5				Зал.				
ПлПдРе 950-25**		95,0-95,5		2,0-3,0			Зал.			
ПлПдКр 950-30		95,0-95,5		2,5-3,5				Зал.		

13. СПЛАВИ ДЛЯ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ

Сплав	Проба	Масова частка, %*								
		Pt	Ir	Pd	Rd	Cu	Re	Si	Ga	W
ПлВ 950		95,0-95,5								Зал.
Пл 990***	990	99,0-99,5								

Примітка. * Масова частка домішки у кожній марці сплаву не повинна перевищувати, % (за масою): Fe – 0,04; Si – 0,030; Pb – 0,015.

** Сплав вміщує 0,01 ... 0,10 % It (за масою).

*** Сплав вміщує 0,5 ... 1,0 % Ti (за масою).

Таблиця 13.10 – Властивості сплавів на основі платини

Сплав	ρ_{20} , кг/м ³	t_L , °C	t_s , °C	$\Delta t_{кр}$, °C	BP_{Ag}
ПлИ 850-150	21590	1820	1800	20	1,0
ПлПд 850-150	16250	1750	1730	20	0,4
ПлРд 850-150	19900	1730	1710	20	0,7
ПлМ 850	17790	1680	1630	50	1,1
ПлПдКр 850-120	16290	1120	1100	20	2,0
ПлПдГа 850-140	19050	1730	1700	30	0,9
ПлИ 900-100	21540	1800	1790	10	0,5
ПлПд 900-100	19920	1755	1740	15	0,5
ПлРд 900-100	20000	1850	1820	30	0,6
ПлМ 900	18820	1700	1650	50	1,0
ПлПдРе 900-80	20200	1740	1680	60	
ПлПдКр 900-70	16750	980	960	20	2
ПлИ 950-50	21500	1800	1790	10	0,5
ПлПд 950-50	20660	1750	1700	25	0,4
ПлРд 950-50	20700	1825	1800	25	0,5
ПлМ 950	20150	1730	1700	30	0,8
ПлПдРе 950-25	21050	1760	1700	60	0,5
ПлПдКр 950-30	18380	1190	1170	20	2
ПлВ 950	21300	1845	1830	15	

Платинові сплави мають білий колір і добрий блиск, придатні для всіх видів холодної обробки та лиття. Платино-паладієві сплави ПлПд і платино-родієві сплави ПлРд мають обмежене застосування для лиття. Подвійні сплави систем Pt–Si і Pt–Ga використовують в якості припоїв.

Плавка платинових сплавів має ряд особливостей. Оскільки у розплаві платини розчиняється вуглець і з оксидів відновлюються **Al** і **Si**, плавлення платини та її сплавів ведуть в індукційній тигельній печі, використовуючи тиглі з CaO, ZrO₂ або MgO, у газовому середовищі з окислювальними властивостями під невеликою кількістю борної кислоти. У разі необхідності отримання платинового сплаву без домішок **Ca** та **Mg** плавлення ведуть у відновлювальному газовому середовищі у тиглях, виготовлених із оксиду торію або оксиду цирконію.

Заливання приготовленого розплаву здійснюють на повітрі у підігріті графітові або туфові (вапняні) форми.

13.1.4 Сплави на основі паладію. Маркують паладієві сплави за аналогією зі сплавами на основі золота.

Хімічний склад сплавів на основі паладію наведено в таблиці 13.11.

Таблиця 13.11 – Хімічний склад сплавів на основі паладію

Сплав*	Проба	Масова частка, %							Інші
		Pd	Ir	Ag	Ru	Ni	Cu	Zn	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ПдСрН 500-450	500	50,0-50,5		44,5-45,5		Зал.			
ПдСрКрЦМ 500-305-0,8-0,3		50,0-50,5		30,0-31,0			Зал.	0,2-0,4	0,4-1,2 Si
ПдСрН 850-130	850	85,0-85,5		12,5-13,5		Зал.			
ПдМ 850		85,0-85,5					Зал.		
ПдКМ 850-7,5		85,0-85,5					Зал.		7,0-8,0 Co
ПдКМ 850-10		85,0-85,5					Зал.		9,5-10,5 Co
ПдНЦМ 850-4-1,5		85,0-85,5				3,5-4,5	Зал.	1,0-2,0	
ПдНЦИиМ 850-3,5-1-0,5		85,0-85,5				3,0-4,0	Зал.	0,5-1,5	0,2-0,8 In
ПдМКр 850-12		85,0-85,5						11,5-12,5	Si – Зал.
ПдСр 900-100	900	90,0-90,5		Зал.					
ПдИ 900-100		90,0-90,5	Зал.						
ПдИиМ 900-5		90,0-90,5					Зал.		4,5-5,5 In
ПдКМ 900-5		90,0-90,5					Зал.		4,5-5,5 Co
ПдНЦИиМ 900-4,5-2-1		90,0-90,5				4,0-5,0	Зал.	1,5-2,5	0,5-1,5 In
ПдНЦИиМ 900-3,5-0,8-0,5		90,0-90,5				3,0-4,0	Зал.	0,5-1,2	0,2-0,8 In
ПдМКр 900-8,5		90,0-90,5						8,0-9,0	Si – Зал.
ПдИ 950-50	950	95,0-95,5	Зал.						
ПдРу 950-50		95,0-95,5			Зал.				
ПдСрМ 950-25		95,0-95,5		2,0-3,0			Зал.		

13. СПЛАВИ ДЛЯ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ

ПдСрКГа 950-35-0,8		95,0-95,5		3,0-4,0					0,6-1,0 Co ; Ga – Зал.
ПдРе 950		95,0-95,5							Re – Зал.
ПдИиМ 950-2,5		95,0-95,5					Зал.		2,0-3,0 In
ПдКМ 950-3		95,0-95,5					Зал.		2,5-3,5 Co
ПдКИи 950-4		95,0-95,5							3,5-4,5 Co ; In – Зал.

Продовження таблиці 13.11

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ПдНЦиМ 950-2-0,5-0,5		95,0-95,5				1,5-2,5	Зал.	0,3-0,7	0,4-0,6 In
ПдМКр 950-3		95,0-95,5					2,5-3,5		Si – Зал.
ПдРуИт 990-5	990	99,0-99,5			0,3-0,7				It – Зал.
ПдЦрХ 990-0,7		99,0-99,5							0,6-0,8 Zr ; Cr – Зал.
ПдНХ 990-0,6		99,0-99,5				0,4-0,8			Cr – Зал.
ПдВИт 990-0,5		99,0-99,5							0,4-0,6 W ; It – Зал.

Примітка. * Масова частка домішок у сплавах: **Fe** ≤ 0,05 %; **Pb** ≤ 0,004 %; **Bi** ≤ 0,002 %.

Властивості сплавів на основі паладію наведено в таблиці 13.12.

Таблиця 13.12 – Властивості сплавів на основі паладію

Сплав	Параметр				
	ρ_{20} , кг/м ³	t_L , °C	t_s , °C	$\Delta t_{кр}$, °C	BP_{Ag}
1	2	3	4	5	6
ПдСрН 500-450	11160	1210	1200	10	4,4
ПдСрКрЦМ 500-305-0,8-0,3	10200	1050	915	135	2,9
ПдСрН 850-130	11830	1500	1420	80	3,1
ПдМ 850	11540	1415	1360	55	2,9
ПдКМ 850-7,5	11530	1390	1360	30	2,1
ПдКМ 850-10	11490	1390	1360	30	3,1
ПдНЦМ 850-4-1,5	11430	1350	1290	60	2,0
ПдНЦиМ 850-3,5-1-0,5	11450	1340	1280	60	2,0
ПдМКр 850-12	10720	1125	820	305	4,1
ПдСр 900-100	11980	1520	1510	10	
ПдИ 900-100	12740	1690	1590	100	2,0
ПдИиМ 900-5	11400	1500	1450	50	2,3

13. СПЛАВИ ДЛЯ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ

ПдКМ 900-5	11730	1400	1370	30	2,1
ПдНЦИнМ 900-4,5-2-1	11520	1385	1325	60	2,1
ПдНЦИнМ 900-3,5-0,8-0,5	11570	1380	1320	60	1,9
ПдМКр 900-8,5	11220	1250	820	430	2,9
ПдИ 950-50	12440	1610	1560	50	
ПдРу 950-50	12160	1580	1560	20	3,7

Продовження таблиці 13.12

1	2	3	4	5	6
ПдСрМ 950-25	12020	1520	1500	20	
ПдСрКГа 950-35-0,8	12000	1330	1310	20	2,4
ПдРе 950	12420	1565	1555	10	3,3
ПдИнМ 950-2,5	11920	1340	1290	50	
ПдКМ 950-3	11950	1480	1450	30	2,6
ПдКИн 950-4	11930	1310	1290	20	2,9
ПдНЦИнМ 950-2-0,5-0,5	11950	1410	1335	75	2,2
ПдМКр 950-3	11450	1200	820	380	4,0
ПдРуИт 990-5	12110	1560	1550	10	2,7
ПдЦрХ 990-0,7	12010	1600	1550	50	2,7
ПдНХ 990-0,6	12080	1550	1500	50	2,5
ПдВИт 990-0,5	12080	1550	1470	80	2,7

Сплави на основі паладію характеризуються високими ливарними та технологічними властивостями, доброю оброблюваністю та пластичністю.

Опис властивостей сплавів на основі паладію наведено в таблиці 13.13, а рекомендації щодо застосування сплавів на основі паладію наведено в таблиці 13.14.

Таблиця 13.13 – Властивості сплавів на основі паладію

Сплав	Властивості
1	2
ПдСрН 500-450, ПдСрН 850-130, ПдМ 850, ПдСр 900-100, ПдСрМ 950-25, ПдНХ 990-0,6	Високі механічні властивості. Мають інтенсивний білий колір, особливо сплави, що містять Ag і Ni
ПдКМ 850-7,5, ПдКМ 850-10, ПдКМ 900-5, ПдКМ 950-3, ПдСрКГа 950-35-0,8, ПдЦрХ 990-0,7	Із підвищенням вмісту Со покращуються ливарні властивості та зростає механічна міцність. Мають інтенсивний білий колір

13. СПЛАВИ ДЛЯ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ

ПДИ 900-100, ПДИ 950-50, ПдРу 950-50, ПдРе 950, ПдРуИт 990-5, ПдВИт 990-0,5	Мають високу зносостійкість і корозійну стійкість. Мають яскравий білий колір, особливо сплави, що містять Re і Ru
ПдНЦМ 850-4-1,5, ПдНЦИнМ 850-3,5-1-0,5, ПдНЦИнМ 900-4,5-2-1, ПдНЦИнМ 900-3,5-0,8-0,5, ПдНЦИнМ 950-2-0,5-0,5	Мають стійкість до потьмяніння, яскравий білий колір із блиском, близьким до Pt

Продовження таблиці 13.13

1	2
ПДИнМ 900-5, ПДИнМ 950-2,5, ПдКИн 950-4	За колірним відтінком сплави ближчі до сплавів білого золота
ПдСрКрЦМ 500-305-0,8-0,3, ПдМКр 850-12, ПдМКр 900-8,5, ПдМКр 950-3	Використання сплавів в якості припоїв дозволяє забезпечити збіг пробності основи та паяного з'єднання при збереженні їх колірної ідентичності. Добавка Si знижує температуру плавлення сплаву, покращує його рідкоплинність, забезпечує необхідну міцність твердопаяного з'єднання

Таблиця 13.14 – Рекомендації з використання сплавів на основі паладію

Сплав	Призначення
ПдСрН 500-450, ПдСрН 850-130, ПдМ 850, ПдСр 900-100, ПдСрМ 950-25, ПдНХ 990-0,6	Ювелірні вироби для особистих прикрас: каблучки, кольє, брошки, браслети, кулони тощо
ПдКМ 850-7,5, ПдКМ 850-10, ПдКМ 900-5, ПдКМ 950-3, ПдСрКГа 950-35-0,8, ПдЦрХ 990-0,7	
ПДИ 900-100, ПДИ 950-50, ПдРу 950-50, ПдРе 950, ПдРуИт 990-5, ПдВИт 990-0,5	
ПдНЦМ 850-4-1,5, ПдНЦИнМ 850-3,5-1-0,5, ПдНЦИнМ 900-4,5-2-1, ПдНЦИнМ 900-3,5-0,8-0,5, ПдНЦИнМ 950-2-0,5-0,5	

ПдИнМ 900-5, ПдИнМ 950-2,5, ПдКИн 950-4	
ПдСрКрЦМ 500-305-0,8-0,3, ПдМКр 850-12, ПдМКр 900-8,5, ПдМКр 950-3	Припої для паяння ювелірних виробів

Плавку паладієвих сплавів ведуть в індукційній тигельній печі в окислювальному газовому середовищі у графіто-шамотному або периклазовому тиглях.

Розкислення сплавів проводять 0,1 % **Al** (за масою) або тією ж кількістю силікокальцію, що містить 20 ... 25 % **Ca**.

Із викладеного вище випливає, що дорогоцінні метали у чистому вигляді для виробництва ювелірних виробів практично не використовують. Це зумовлено їх дорожнечою, низькими технологічністю, твердістю і зносостійкістю.

Більшості недоліків чистих благородних металів, як ливарних матеріалів для виробництва ювелірного лиття, позбавлені їх сплави. Зокрема:

- ◆ сплави золота з **Ag, Cu, Pt, Pd, Zn, Cd**;
- ◆ сплави срібла з **Cu**, які додатково можуть бути леговані **Zn, Cd, Al, Ni**;
- ◆ сплави платини з **Cu** або **Ir**, які вміщують у незначній кількості **Ru** і **Os**;
- ◆ сплави паладію з **Ir, Ag, Ru, Ni, Cu, Zn**.

Для виготовлення ювелірних виробів найбільш часто використовують сплави системи **Au–Ag–Cu**, рідше – подвійні сплави систем **Au–Ag** і **Au–Cu**. Значно рідше для виробництва ювелірних виробів використовують сплави на основі систем **Au–Pt**, **Au–Pd**, **Au–Cd**, **Ag–Cu–Cd**, **Ag–Cu**, **Ag–Zn**, **Ag–Cd**, **Ag–Al**, **Ag–Ni–Cu–Zn**, **Pt–Pd–Ag–Ni**, **Pt–Ir**, **Pt–Ru**, **Pt–Os** та ін.

13.2 Ювелірні сплави на основі неблагородних металів

Ювелірні вироби із неблагородних металів і сплавів називають біжутерією, деякі зразки якої, як приклад, надані на рисунках 13.27 ... 13.29.

Рисунок 13.27 – Біжутерія AZORA JEWELRY [220]

Для виготовлення біжутерії використовують мідні сплави (бронзу, латунь, нейзильбер), сталь, цинкові, титанові, алюмінієві сплави тощо. Відповідно, у таких виробках використовують дешеві замітники дорогоцінних каменів (різнобарвне скло, фіаніт, агат, бірюзу, кварц, обсидіан, затверділу епоксидну смолу тощо), а також елементи виробів, які виконані із пластмаси, кістки, дерева та ін. При необхідності ці вироби покривають позолотою, прозорим лаком, а на їх окремі елементи наносять різнокольорову емаль.

Рисунок 13.28 – Біжутерія **AZORA JEWELRY** [220]

Рисунок 13.29 – Біжутерія (каблучки та брошки) AZORA JEWELRY та CASON [220]

Хімічний склад сплавів-імітаторів, які найбільш часто використовують для виготовлення біжутерії, наведено в таблицях 13.15 ... 13.17.

Таблиця 13.15 – Хімічний склад сплавів, що імітують дорогоцінні метали

Назва сплаву	Масова частка, %								
	Cu	Zn	Sn	Al	Fe	Au	Ni	Cr	Pb
<i>Бронза</i>									
Ауфір (аурал, амфор)	90			10					
Батбронза	94		6						
Хризокальк	90	3	7						
Нюрнбергське золото	91			7		2			
Абіссінське золото	88		11,5			0,5			
<i>Латунь</i>									
Французьке золото або Орайде	80	15	5						
	86	13	0,4		0,6				
Мангеймське золото аба Симілор	83,6	9,4	7						
Хризат	63	36,8							0,2
Гамільтон-метал	66,7	33,3							
Вігольді	68	31		0,8					0,2
Пінчбек	93-83	7-17							
<i>Сталь високовуглецева корозійностійка</i>									
Бельгіка					74,5		8,9	16,6	
<i>Алюмінієвий сплав</i>									
Сплав Крунна	7,0-8,5		4,5-5,5	88,5-86,0					

Таблиця 13.16 – Сплави на основі міді, що імітують золото

Сплав	Масова частка, %				Сплав	Масова частка, %			
	Cu	Zn	Al	Ni		Cu	Zn	Al	Ni
ЛЦ10	90	10			ЛЦ27А4Мц3	66	27	4	3% Mn
ЛЦ23	77	23			БрА25	75		25	
ЛЦ33	67	33			БрА10Н2	88		10	2
ЛЦ15А	84,5	15	0,5		БрА5	95		5	
ЛЦ10Н2	88	10		2	БрК3Мц	96		1% Mn	3% Si
ЛЦ25А15	60	25	15		БрО7Н3,5	89,5		7% Sn	3,5%Ni

Таблиця 13.17 – Сплави на основі міді, що імітують срібло

Сплав	Масова частка, %					
	Cu	Ni	Zn	Al	Sn	Fe
ЛЦ20Н20Ж3	57	20	20			3
ЛЦ30Н15	55		30	15		
ЛЦ20Н20А3	57	20	20	3		
ЛЦ25Н11О5	59	11	25		5	
ЛЦ23Н15Ж2	60	15	23			2
ЛЦ29Н16	55	16	29			
ЛЦ16Н18	66	18	16			

13. СПЛАВИ ДЛЯ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ

Для виробництва біжутерії найбільш часто використовують мідні сплави.

Бронза – сплав міді, в якого основними легувальними компонентами є **Sn, Fe, Si, Mn, Al, Pb** та інші хімічні елементи за винятком **Zn** та **Ni**.

Латунь – сплав **Cu** та **Zn**, який може додатково містити у собі **Pb, Sn, Fe** тощо. Латуні, що містять від 10 до 20 % **Zn**, називають томпаками. Сплави **Cu** з високим вмістом **Ni** або **Zn** та **Ni** називають нейзильберами та мельхіорами.

Вироби із мідних сплавів недостатньо корозійностійкі, у зв'язку з чим їх покривають лаком. Введення у латунь до 0,3 % **Al** підвищує корозійну стійкість виробів, покращує якість їх литої поверхні. Використання берилієвої бронзи дозволяє отримувати вироби з високою твердістю, міцністю, стійкістю до корозії.

Мідно-нікелеві сплави (мельхіори, нейзильбери) характеризуються високими декоративними властивостями, імітуючи срібло. У порівнянні з мельхіорами, нейзильбери характеризуються кращими ливарними властивостями, більшою міцністю, мають красивий сріблястий колір і не окислюються (не темніють) на повітрі. Із цієї причини у виробництві ювелірного лиття мельхіори практично не використовують.

Із метою надання виробам зі сплавів нешляхетних металів більш презентабельного вигляду і для їх захисту від корозії, оброблені виливки піддають позолочуванню. У таких випадках литво виготовляють із подвійних чи потрійних сплавів, хімічний склад яких наведено в таблиці 13.18.

Таблиця 13.18 – Склад мідних сплавів, призначених для позолочення [188]

Масова частка, % (залишок – Cu)		Кольори та відтінки сплаву	Масова частка, % (залишок – Cu)		Кольори та відтінки сплаву
Sn	Zn		Zn	Pb	
5		Червонуватий відтінок кольору золота	10		Золотистий
6		Золотисто-жовтий	13,5		
1	9	Золотий	17,5		
9	7		28		Золотий
17	25	Золотисто-жовтий	32		Золотистий
	11	Темно-золотий	8	2	Подібний кольором до золота
	6		40	2	

Введення у подвійну латунь інших хімічних елементів може суттєво змінити структуру та властивості вихідного сплаву, наприклад, різко знизивши його тріщиностійкість. Ця закономірність зумовлена зсувом межі існування структурних областей латуні елементами, що вводяться. Для визначення структури багатокомпонентної латуні використовують діаграму стану системи Cu–Zn, а сукупний вплив у сплав елементів, які вводяться, враховують через удаваний вміст цинку (Zn') у сплаві. Значення Zn' розраховують за формулою (% , за масою):

$$Zn' = 100 \cdot \frac{Zn + \sum_1^n k_i E_i}{Zn + Cu + \sum_1^n E_i},$$

де **Zn, Cu**, E_i – масовий вміст **Zn, Cu** і компоненту, який додається, у латуні, відповідно, %; k – коефіцієнт еквівалентної заміни і-го компоненту, що додається у латунь ($k_{Si} = 11$, $k_{Al} = 5$, $k_{Sn} = 2$, $k_{Pb} = 1$, $k_{Fe} = 0,9$, $k_{Mn} = 0,5$, $k_{Ni} = -1,3$).

Негативна величина коефіцієнту k_{Ni} вказує на те, що Ni змінює структуру сплаву подібно зменшенню у сплаві вмісту Zn .

13.3 Дефекти литих елементів ювелірних виробів

Литим елементам ювелірних виробів із кольорових металів і сплавів, що виготовляються за витоплюваними моделями у форми на гіпсовій або будь-якій іншій основі, притаманні дефекти виливків, що виготовляються зі сплавів кольорових металів будь-якими іншими способами лиття [199, 200, 209]. Зокрема, низька газопроникність ливарної форми, її невисока початкова температура, недостатній перегрів розплаву та низька питома швидкість надходження розплаву у форму при заливанні є основними причинами появи у виливках недоливів та неоформлення гострих країв.

Надмірне насичення розплаву газами призводить не тільки до виникнення газової, а й газоусадкової пористості у виливках. У деяких сплавів на основі золота газ, який виходить із них під час проведення термообробки, стає причиною розтріскування виливків.

Газова мікропористість із порами округлої форми розташовується по всьому тілу вилівка та може бути наслідком не тільки високої насиченості розплаву газами, але й хімічної взаємодії розплаву з матеріалом ливарної форми.

Якщо газові раковини (пори) розташовуються безпосередньо під поверхнею вилівка, то причиною виникнення таких пор є взаємодія розплаву з матеріалом форми. Усунути такий дефект шліфуванням або поліруванням часто не вдається. Крім цього, при додатковій механічній обробці поверхні кількість розкритих підповерхневих пор і їх розмір може збільшуватися, що часто стає причиною відбракування виливків.

При отриманні різностінних виливків усадкова пористість може призводити до виникнення тріщин. Ймовірну природу виникнення тріщини визначають за кольором її поверхні, як, наприклад, у випадках виникнення холодних і гарячих тріщин у бронзових або мідних відливках.

Неправильна або нераціональна конструкція ливниково-живильної системи може призвести до появи усадкових дефектів як на поверхні вилівка, наприклад, у вигляді дрібних раковин з яскраво вираженою дендритною будовою, так і у вигляді компактно розташованої внутрішньої усадкової раковини або рихлості, що переходить із живильника у вилівок.

При низькій температурі перегріву розплаву або початковій температурі форми, високій теплоакумуючій здатності матеріалу форми, низькій газопроникності форми, недостатньо високій масовій швидкості надходження розплаву у форму під час заливання на поверхні вилівка можуть виникати спаї. При виробництві ювелірного виробу виправленню такий дефект не підлягає, оскільки навіть при незначній деформації або при навантаженні у місці розташування спаю виникає холодна тріщина. Як результат, виливки з тріщинами та спаями бракують остаточно. До числа остаточно браку також відносяться виливки з хвилястою поверхнею або з підвищеною шорсткістю поверхні [200].

При порушенні технологічного процесу виробництва литва до сплаву можуть потрапити сторонні неметалічні частинки. Такі включення на поверхні виробів мають вигляд окремих поверхневих пор, які заповнені неметалічними матеріалами.

13. СПЛАВИ ДЛЯ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ

При попаданні у форму разом із розплавом флюсу або шлаку на поверхні виливка можуть з'явитися дрібні й великі шлакові включення неправильної геометричної форми ("заплутаний" шлак), які унеможливають надання блиску та товарного вигляду поверхні виробу поліруванням.

Використання різних модифікувальних і мікролегувальних присадок також може стати причиною появи дефектів на виливках. Зокрема, у сплавах на основі золота **Ir** має низьку розчинність у рідкому стані, що часто призводить до нерівномірності його розподілу у структурі виливка. У результаті утворюються тверді включення на поверхні, які є концентраторами напружень та джерелом тріщин при деформації виливка.

У наявний час для мікролегування сплавів дорогоцінних металів іноді використовують сполуки кремнію, які, виділяючись по межах зерен, окрихчують метал виливка та можуть призводити до утворення у ньому тріщин.

Аналогічно кременистим сполукам на сплави дорогоцінних металів впливає і **Pb**, присутність якого викликає крихке руйнування сплаву при його незначній розтягувальній деформації. Наявність сульфідів у сплавах призводить до утворення численних мікротріщин і газових пор на межах зерен, що різко окрихчує литу деталь ювелірного виробу [200].

На вигляд, характер розташування у виливку та розміри дефектів, що утворюються у литих елементах ювелірних виробів, сильно впливає хімічний склад сплаву, що заливається, а також його природа та кількість у ньому домішок.

Опис впливу хімічних елементів на властивості сплавів системи Al–Cu наведено в таблиці 13.19.

Таблиця 13.19 – Вплив хімічних елементів на властивості сплавів системи Ag–Cu

Елемент	Вплив
Cu	Зі збільшенням від 5 до 30 % (за масою) підвищує міцність, твердість, рідкоплинність. Зі збільшенням вмісту у сріблі колір виливків змінюється від білого до блідо-рожевого, рожевого та мідно-червоного. Сплав срібла 800-ої проби має жовтувате забарвлення та малу стійкість на повітрі. Його піддають багаторазовому нагріванню та подальшому травленню, у результаті чого збільшується вміст срібла у поверхневому шарі
Fe	Погіршує оброблюваність виливків
Pb	Надає сплавам червоноламкості
Sn	Знижує температуру плавлення, робить сплав тьмяним
Al	При високому вмісті утворює крихкий інтерметалід Ag_3Al , сприяє утворенню у виливках спаїв, у процесі плавки окислюється і, замішуючись у сплав, окрихчує його
Ni	При вмісті до 1 % (за масою) уповільнює зростання зерна і підвищує механічні властивості сплаву. При вмісті більше 2,5 % (за масою) погіршується оброблюваність сплаву. При значно більш високому вмісті різко погіршує властивості сплавів
Cd	Надає сплавам хімічну стійкість на повітрі та добру оброблюваність
H	Підвищує газоусадкову пористість виливків, при певних умовах утворює у розплаві великі газові бульбашки

Опис впливу хімічних елементів на властивості сплавів системи Cu–Ag–Cu наведено в таблиці 13.20.

Таблиця 13.20 – Вплив хімічних елементів на властивості сплавів потрійної системи Au–Ag–Cu

Елемент	Вплив
Ag	Знижує температуру плавлення. Змінює колір сплаву від жовтого до жовто-зеленого
Cu	Збільшує твердість, знижує температуру плавлення. Збільшує гнучкість, тягучість, пластичність сплаву. Змінює колір від червоного до яскраво-червоного
Pt	Надає сплаву міцність, пружність. Надає сплаву білий колір
Pd	Підвищує температуру плавлення та відбілює сплави. Збільшує твердість, гнучкість, пластичність
Ni, In	Попереджають появу чорних смуг на виробі. Ni підвищує твердість сплавів, збільшує рідкоплинність. Надає сплаву білий колір
Zn	Підвищує текучість і твердість сплавів. Поліпшує механічну оброблюваність, знижує температуру плавлення. Розкислює сплави та підвищує їх рідкоплинність
Cd	Знижує температуру плавлення сплавів. Підвищує пластичність, гнучкість і піддатливість сплаву Надає сплавам зеленуватий відтінок.
Al	Розкислює сплави, надає їм тьмянний відтінок. У великих кількостях окрихчує сплави
Pb, Sn, Si, Te, S	Шкідливі домішки, які окрихчують сплави
P	Розкислювач, який окрихчує сплави

Примітка. При прискореному охолодженні сплави золота 750, 585 і 583-ої проб набувають м'якості та пластичності, при повільному – твердості та крихкості. Щоб уникнути набуття сплавами крихкості при плавленні – не допускати значного перегрівання розплаву, а після досягнення виливками 350 ... 450 °C охолодити залиту форму зануренням у холодну воду.

Опис впливу хімічних елементів на властивості платинових сплавів наведено в таблиці 13.21.

Таблиця 13.21 – Вплив хімічних елементів на властивості платинових сплавів

Елемент	Вплив
Ir	У сплаві Pt–Ir підвищує температуру плавлення, твердість і зносостійкість
Pd	У сплаві Pt–Pd знижує температуру плавлення, підвищує пластичність, покращує ковкість і оброблюваність, освітлює сплав

13. СПЛАВИ ДЛЯ ЮВЕЛІРНИХ ВИРОБІВ

1. *Із числа сплавів благородних металів, сплави якої системи характеризуються найбільшими колірними можливостями?*
2. *Дайте класифікацію сплавів для ювелірного литва.*
3. *Що є основною характеристикою хімічного складу сплавів благородних металів для ювелірних виробів?*
4. *Вкажіть масовий вміст основних хімічних елементів у сплаві марки ЗлСрНЦ 750-150-7,5.*

(Відповідь: 75 % Au, 15 % Ag, 7,5 % Ni, зал. – Zn)

5. *Перерахуйте основні легуючі компоненти золотих сплавів.*
6. *Назвіть хімічні елементи, поліпшуючі ливарні властивості сплавів на основі благородних металів.*
7. *Який хімічний елемент, у зв'язку з його алергічним впливом, не використовують у виробках для пірсинга та носінь у ранах, що гояться?*
8. *У яких тиглях слід вести плавку золота та його сплавів, щоб уникнути насичення їх сіркою?*
9. *Який хімічний елемент, будучи розкислювачем золотих сплавів, підвищує їх рідкоплинність та заповнюваність ливарних форм?*
10. *Назвіть початкову температуру гіпсової ливарної форми при заливці сплавом на основі золота.*
11. *При якій температурі проводять випуск розплаву Au та його сплавів із печі?*
12. *Що є основною причиною появи у золотих сплавах різних хімічних елементів і, відповідно, зміни їх властивостей?*
13. *Який основний легуючий елемент містять срібні сплави, що використовують для виготовлення ювелірних виробів?*
14. *Із зменшенням вмісту якого хімічного елементу у срібних сплавах підвищуються їх ливарні властивості?*
15. *При яких температурах проводять випуск розплаву Ag та його сплавів із печі?*
16. *Назвіть початкову температуру гіпсової ливарної форми при її заливанні сплавом на основі срібла.*
17. *Назвіть хімічні елементи, що найчастіше використовують як легуючі добавки для платинових сплавів.*
18. *При яких температурах проводять випуск розплаву Pt та її сплавів із печі?*
19. *Назвіть початкову температуру ливарної форми при її заливанні сплавом на основі Pt.*
20. *Із яких матеріалів виготовляють форми для виливків із Pt та її сплавів?*
21. *Назвіть особливості плавки платинових сплавів.*
22. *При яких температурах проводять випуск розплавів Pd та його сплавів із печі?*
23. *Вкажіть масовий вміст індія у сплаві марки ПдНЦІнМ 850-3,5-1-0,5.*

(Відповідь: 0,5 % In)

24. *Назвіть ливарні сплави для виготовлення біжутерії.*
25. *Назвіть найбільш характерні ливарні дефекти виливків для ювелірних виробів і біжутерії.*
26. *Перерахуйте домішки, що роблять крихкими ливарні сплави із дорогоцінних металів.*

РЕКОМЕНДОВАНИЙ БІБЛОГРАФІЧНИЙ СПИСОК ДО РОЗДІЛУ 13

Див. бібліографічний список наприкінці підручника: 188 ... 192